

Henning Poulsen
27. april 1934 – 30. april 2014

AF
NIELS WIUM OLESEN & THORSTEN BORRING OLESEN

Henning Poulsen ved sin afskedsreception 28.4.2000, i hånden en afskedsgave fra en kær kollega: en Dr. Best tandbørste. Foto: Søren Holm/Chili.

Professor i historie ved Aarhus Universitet Henning Poulsen døde 30. april 2014, kort efter sin 80-års fødselsdag. Henning Poulsen blev født 27. april 1934 som søn af landpostbud Viggo og hustru Karen Poulsen. Han blev student fra Slagelse Gymnasium 1952 og begyndte herefter at studere historie ved Københavns Universitet, hvor han blev cand. mag. med bifag i dansk i 1960. Straks herefter påbegyndte han pædagogikum på Christianshavns Gymnasium, men blev hurtigt hvervet

som videnskabelig medarbejder ved Udgiverselskab for Danmarks nyeste Historie (DNH). Inden for dette selskabs rammer blev den nyeste historie defineret som besættelsestidens historie (inkl. dens optakt). Selskabet var en særlig konstruktion, som blev oprettet af en kreds af historikere med Povl Bagge og Jørgen Hæstrup i spidsen og med støtte fra Undervisningsministeriet – senere Ministeriet for kulturelle Anliggender – og Carlsbergfondet. Det mest opsigtsvækkende ved konstruktionen var imidlertid, at Selskabets medarbejdere via daværende statsminister Viggo Kampmanns mellemkomst og kongelig resolution af 9. juni 1961 fik adgang til besættelsestidsmateriale i statens arkiver.

For en ung, nyuddannet historiker var det en enestående chance at blive tilknyttet Udgiverselskabet. Ikke nok med at man fik mulighed for at forske inden for det område, som har fremstået som det mest spændende og vedkommende (perioden var jo selvoplevet), en regulær „new frontier“, for 1930'ergenerationen af historikere; man blev ydermere løftet op i kredsen af de indviede med privilegeret adgang til statens akter om den mest dramatiske og kontroversielle periode i den nyere danmarkshistorie. Intet under, at dette engagement kom til at forme en hel generation af historikers fremtidige forskningsvirke. Navne som Hans Kirchhoff, Henrik S. Nissen, Aage Trommer (som dog ikke var tilknyttet DNH) og Henning Poulsen angiver tyngden i feltet. De blev den såkaldte anden generation af besættelsestidsforskere, hvor pioneren og mentoren Hæstrup inkarnerede den første.

Poulsen blev ansat som adjunkt i 1966 og senere som amanuensis ved Historisk Institut ved Aarhus Universitet, hvor han også indleverede sin disputats om besættelsesmagten og de danske nazister i 1970. I 1974 blev han professor samme sted og virkede som sådan indtil 2000. Som emeritus fortsatte han sin publikationsvirksomhed. Det var en karriere over mere end 40 år, hvor han udfoldede sig som en fremragende og original forsker, en skattet og inspirerende underviser, en skarpsindig administrator på institut og fakultet og en afholdt kollega. Alle rollerne blev spillet med begavelse, humor og en fundamental mangel på selvhøjtidelighed, der ikke kun var afvæbnende, men som andre også kunne slå sig på, hvis man da kunne finde spejlet i den.

For Poulsen kom ansættelsen ved DNH-projektet tydeligvis til at afstikke retningen for hans fremtidige forskningsengagement. Sammen med ungdomsvennen og studiekammeraten Henrik S. Nissen skrev og publicerede han i 1963 sin første bog, *På dansk friheds grund*, om Dansk Ungdomssamvirke og De ældres Råd under besættelsen. Bogen udkom som et produkt af begge forfatters ansættelse ved DNH.

Bogen er betydelig mere spændende og relevant i dag, end man umiddelbart ville antage efter et kort kig på titlen. I en tid, hvor dansk national selvforståelse og identitet udfordres af globalisering, euro-

pæisering og multietnificering, er det ganske tankevækkende at stifte bekendtskab med dette arbejde, der i al korthed handler om en særlig side af den politiske kamp om den danske nationale selvforståelse. Rammen er naturligvis besættelsen, og samarbejdet inden for Ungdomssamvirket præsenteres på mange måder som en idépolitisk pendant til den tværpolitiske opslutning bag samarbejdspolitikken og samlingsregeringen.

På sæt og vis kan man sige, at den politiske samling, som Ungdomssamvirket bidrog til og også var et markant symbol på, kan udlægges som nok et indicium til styrkelse af konsensustolkningen af den danske historie. Men det er ikke bogens konklusion. Den er snarere, at den ydre trussel, besættelsen, skabte en national konsensus i en periode, hvor en sådan var påfaldende fraværende. Som det fremhæves, var „politiseringen“ (dvs. bl.a. Ungdomssamvirkets bestræbelser på at styrke en national-demokratisk dansk selvforståelse) propaganda for den demokratiske livsform, og den gjorde det anstændigt at bekende sig til demokratiet uden de forbehold, som i trediverne næsten var blevet en refleks“ (s. 294). Danmark var ved indgangen til besættelsen i 1940 nemlig ikke noget konsensussamfund. Nogle af de konflikter, man f.eks. kunne spore i Frankrig, og som bragte republikken til fald i 1940, kunne også spores i Danmark, om end i afsvækket form. Krisen i 30'erne, højre-ekstremismens fremvækst, 9. april-erfaringen, modsætningen mellem land og by og mellem modernister og traditionalister bidrog alle til splittelsen, og der måtte sluges adskillige kameler og hostes op med gensidige indrømmelser, før Ungdomssamvirket kunne forenes på en national platform præget af såvel grundtvigiansk demokrati-forståelse som militær værnevilje (efter krigens afslutning, forstås). Senere nød også – med Ungdomssamvirkets formand, Hal Koch som bannerfører – egalitære værdier på såvel det politiske, det økonomiske som det sociale område fremme.

På dansk friheds grund blev ganske styrende for Poulsens efterfølgende arbejde som historiker. Med den udstrakte brug af „sene beretninger“ fik Poulsen fagets metodeproblemer så tæt ind på livet, at de gav anledning til en bredere refleksion, der gennem de følgende ti år mundede ud i en række metode-diskuterende artikler fokuseret på erindringer som kilde. Opsummerende kan man om disse arbejder sige, at Poulsen i sine favntag med kildekritikken kom tæt på at kvæle den, uden at han hverken officielt eller i praksis ville underskrive dødsattesten. Han har selv erkendt vanskeligheden ved at adskille teoridannelse og verifikationsproces; et vilkår, som man i øvrigt med henvisning til et Poulsen-citat kan sige, det kræver humor at acceptere. Poulsen gjorde sig aldrig til talsmand for, at der ikke findes nogen virkelighed eller sandhed. Han påviste kun i disse arbejder fra de sene

1960'ere og tidlige 70'ere de umådelige vanskeligheder ved at nå frem dertil, og med tidlig fremsynethed og tyngde understregede han vigtigheden af en reflekteret bevidsthed om forskningsprocessens subjektive sider. Metodeøvelserne var og blev dog et „sideshow“ i Poulsens produktion, men det er omvendt ikke urimeligt at sige, at de var med til at styrke den særlige paradoks- eller kaosorienterede tilgang, der efterhånden blev et kendetegn for Poulsens tolkning af den danske besættelsestidserfaring.

Poulsen blev i 1970 dr.phil. på disputatsen *Besættelsesmagten og de danske nazister. Det politiske forhold mellem tyske myndigheder og nazistiske kredse i Danmark 1940-1943*. Med dette arbejde drejede Poulsen perspektivet 180 grader i forhold til *På dansk friheds grund*. Hvor sidstnævnte nemlig fokuserede på de kræfter, som mobiliserede til nationalt sammenhold imod nazismen, var det nu den bevægelse, der blev mobiliseret imod, nemlig den danske nazisme, som står i centrum af analysen. Dog ikke alene, idet det er det politiske forhold mellem de nazistiske kredse i Danmark og de tyske myndigheder, der undersøges. Det er politisk begivenhedshistorie, det handler om, med det formål at afdække den danske nazismes rolle og placering i den tyske besættelsespolitik, herunder hvordan DNSAP selv agerede i forhold hertil.

Disputatsen er anerkendt som et både vigtigt og vægtigt bidrag til udforskningen af besættelsestidens historie, men den har også mødt modsigelse. Det tilbagevendende diskussionspunkt har været, hvorvidt Berlin og den tyske besættelsesmagt i Danmark for alvor overvejede at indsætte de danske nazister som magthavere i landet i efteråret 1940. Poulsen mente ja, mens de to officielle opponenter ved forsvaret, Troels Fink og Ib Damgaard Petersen, og senere Hans Kirchhoff, har betvivlet det. Som så ofte med besættelsestidens historie rækker diskussionen videre end det rent faktuelle, for hvis faren for en nazistisk magtovertagelse var reel, forlener det samarbejdspolitikens indrømmelser til besættelsesmagten med en større grad af legitimitet. Hvis den var et fantom, gør den disse til delvist unødvendige knæfald. Hertil kan man naturligvis kommentere, at i politik gælder det, at „perception is reality“ – og det er ubestrideligt, at de ledende danske politikere i høj grad frygtede en magtovertagelse ved DNSAP. Så i sidste ende må man betegne diskussionen som et spørgsmål om politikernes dømmekraft – ikke om deres motivers renfærdighed. I denne sammenhæng i det mindste.

Som det er karakteristisk for praktisk taget samtlige Poulsens arbejder, var disputatsen kortfattet, hvad angår begrebsøvelser, teoretisering og argumentation for værkets opbygning. Der er heller ingen præsentation af forskningsfeltet. Det er traditionel politisk historie-

skrivning med hurtigt afsæt fra startblokken. Til gengæld lykkes det Poulsen i konklusionen at samle op på analysen på forbilledlig kort, klar og prægnant vis. Denne klarhed opstår ikke mindst, fordi der økonomiseres med ord og udtryk. Men det kræver stor indsigt i emnet og udpræget evne til at skelne væsentligt fra uvæsentligt at gennemføre det med så godt resultat som her.

Poulsen publicerede yderligere fire større værker. Der var hans i undervisningssammenhæng meget anvendte bog *Fascisme og nazisme 1919-1945* fra 1980 samt *Fra krig til krig, 1914-1945*, som var bind 13 i den store norsk-svenske *Aschehougs verdenshistorie* (1982-86). Et værk, som i øvrigt er oversat til finsk, islandsk og fransk. Desuden var han medforfatter til Gyldendals to-bindshistorie om 2. Verdenskrig udsendt i 1989 og senere med flere revisioner. Hans Kirchhoff og Aage Trommer, to generationsfæller, var medforfattere. Poulsens bidrag er primært koncentreret om første bind, der dækker perioden 1939-1941. Der kan spores en klar inspiration fra den britiske historiker A.J.P. Taylor, med hvem Poulsen delte en tilbøjelighed til at provokere ved at fokusere på realpolitikken i stedet for på 2. Verdenskrigs ondskab og den af sejrherreerne definerede og fastlåste rollefordeling i helte og skurke. Endelige publicerede han i 2002 i sit otium statusbogen *Besættelsesårene 1940-1945*, der igen på kortfattet, klassisk „poulsensk“ vis trak skarpe pointer op og satte punktum for et langt professionelt livs beskæftigelse med besættelsestidens historie.

Poulsen sluttede sin bog *Besættelsesårene 1940-1945* med „I øvrigt gik livet videre“, underforstået: At det havde livet også gjort under besættelsen, og så var danskernes livsvilkår i de fem år heller ikke mere usædvanlige. Det ironiske paradoks, der henter begivenhederne og begreberne ned fra de mytologiske højder, dukker tit op i denne bog og mange andre af Poulsens værker. Som sin samtidige kollega Hans Kirchhoff arbejdede Poulsen med klassisk politisk historie baseret på et eminent kildekritisk håndslag. Men modsat Kirchhoff, der gerne sætter begivenhedshistorien i spil med store etiske, essentielle og abstrakte dimensioner, var Poulsens fokus hverdagsagtigt og køligt realistisk, nogle gange grænsende til det kyniske, ofte med humor som både erkendelses- og formidlingsform. Det sidste i erkendelse af, at menneskelivets tilskikkelser såvel i hverdagslivet som på den politiske scene ikke rummer den rationalitet og kobling mellem intention og udfald, som historikere har for vane at tilskrive begivenhedsforløb, når de formidles i narrativer.

Dette gjaldt også, når han satte lup på opinionen under og lige efter besættelsen. Det gjorde han f.eks. i sin afskedsforelæsning på Aarhus Universitet i juni 2000, hvor han leverede denne tankevækkende og originale vurdering: „Måske var hverken valget i marts 1943 el-

ler valget i oktober 1945 udtryk for, at befolkningen lagde afstand til modstandsbevægelsen, og Augustoprøret i 1943 lige så lidt for, at den lagde afstand til politikerne. Det kunne tænkes, at danskerne i almindelighed – måske med vekslende accent – støttede begge parter. Det er ingen logisk tanke, og de, der med sig selv ved, at deres holdning og tankegang er ganske konsistent, må naturligvis afvise den. Men vi andre skulle måske alligevel tænke os om en ekstra gang.“ Poulsen havde dog også format og vingefang til at bryde med de kølige vurderinger, som da han i *Besættelsesårene 1940-1945* lavmælt, varmt og loyal beskriver landsoggenes menneskelige relationer mellem danske logiværter og de påtvungne, privat indkvarterede tyske soldater. Her fortæller han en historie om konen, der græd, da familiens tyske logerende blev sendt til Østfronten: „Sådan var mennesker også dengang“.

Som det fremgår, har det aldrig været helt enkelt at sætte Henning Poulsen i bås som historiker. Han var som sagt ikke til store ord og armbevægelser. Han foretrak at økonomisere med historien såvel med hensyn til antallet af nødvendige ord til at belyse en sag som i selve det sproglige udtryk. Det forleuede ham med en udpræget evne til at skære ind til nerven i en sag. Og derfor var han uhyre kritisk over for al vidtløftighed, som ikke var baseret på kilderne, men omvendt lige så kritisk over for alle forsøg på at pynte den historiske analyse med en endimensionel eller positivistisk rationalitet, som ifølge Poulsen sjældent rakte længere end til de dubiøse kriterier bag materialeudvælgelsen.

Forskning var imidlertid kun en del af Henning Poulsens virke som universitetsprofessor. På det hedengangne Historisk Institut ved Aarhus Universitet var han også en værdsat underviser, kollega og administrator. Hans undervisning var altid yderst anerkendt, fordi det lykkedes ham at omsætte sin fascination af de emner, han arbejdede med, til sin undervisning. Ikke ved pædagogiske kunstgreb, men gennem sin evne til at perspektivere den store historie med den lille historiefortælling, krydret med et arsenal af humoristiske anekdoter, samt ved sin bestandige kritiske, næsten dekonstruktivistiske stillen spørgsmål ved grundlæggende myter og bærende tolkninger.

Poulsen skabte sig på den baggrund mange „elever“ uden nogensinde at være en egentlig „imperie-bygger“ med eget hof. I fredagsbaren drak han lige så gerne øl med den sjove student som med den fagligt ambitiøse, men han kunne rumme begge. Han åbnede også gerne sit hjem for sammenkomster med studerende, hvor hans hustru Bodil altid var et midtpunkt.

I sine mange år som professor ved Historisk Institut havde Poulsen ofte tunge administrative byrder som institutleder, medlem af fakultetsrådet og af talrige bedømmelsesudvalg m.m. Ikke mindst hans sto-

re indsigt i den ofte alt andet end transparente universitære økonomi var her et stort plus for Institutet. Den indebar nemlig, at Institutet altid var godt rustet i forhandlinger med Fakultetet vedrørende de tunge økonomiske spørgsmål. Men universitetspolitik var ikke noget hjertebarn for Poulsen. Hans noget laissez faire-agtige tilgang til fakultetspolitikken betød også, at Institutet med ham ved roret sjældent fik placeret sig centralt heri hverken politisk eller mere fagligt.

Denne tendens til at økonomisere med sit virke var både Poulsens styrke og svaghed. Den gav hans forskning et klart fokus og pondus, der gør, at den vil blive stående lang tid efter hans død, også fordi hans paradoks- eller kaostolkningsanslag var nærmest postmoderne lang tid før, det blev mainstream. Omvendt ligger hans laissez faire-agtige tilgang til såvel forskning som undervisning og administration milevidt fra det, der er normen for universitetet i 2000-tallet. Måske var det også en sådan erkendelse parret med følelsen af, at det (over)strukturerede Academia ville tappe ham for kreativ energi, der gjorde, at han forlod sin professorpost i 2000 – fire år før nødvendigt og netop, som han var blevet 66 år.